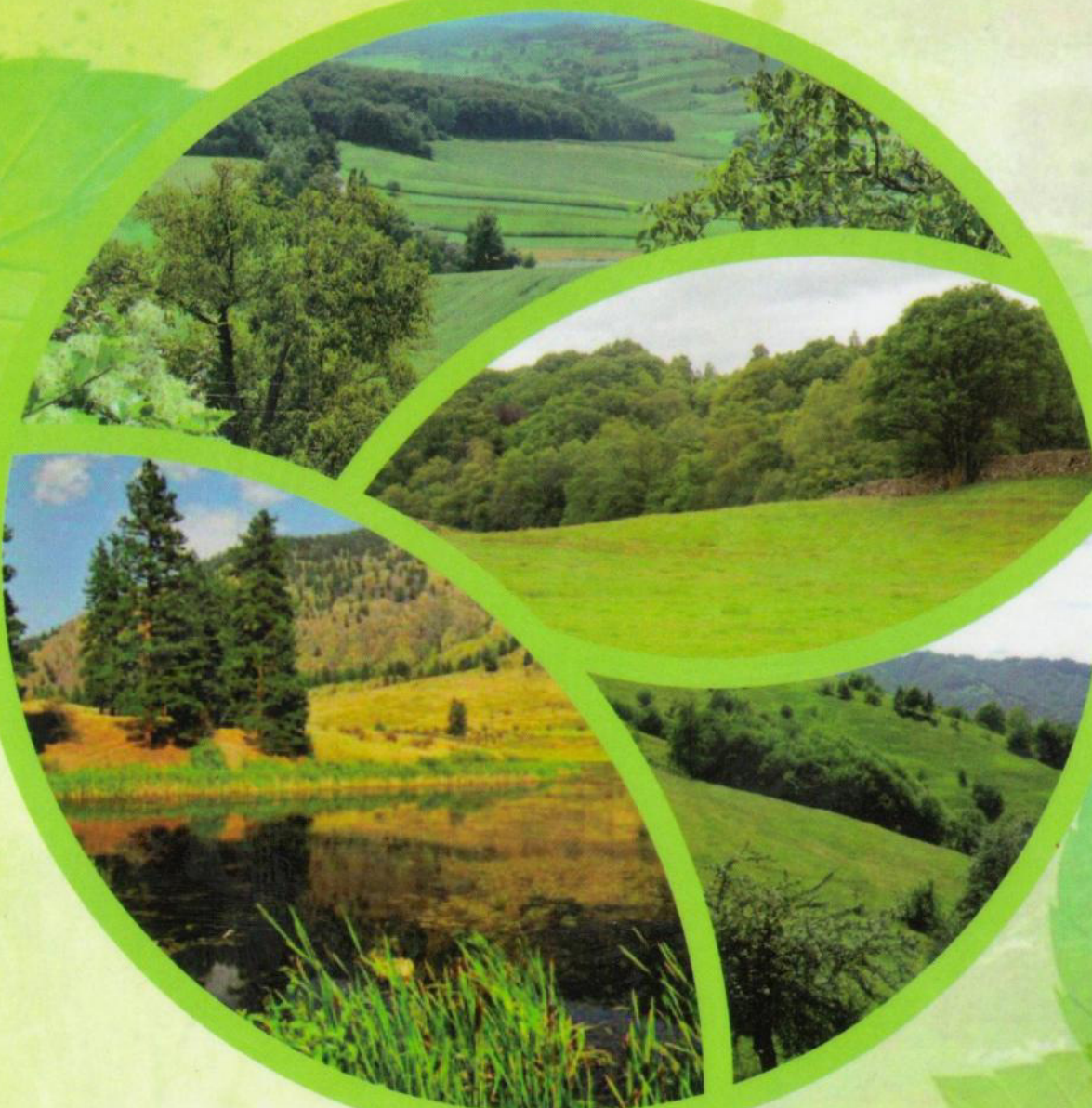

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АГРОЕКОЛОГІЇ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

**ФІТОБІОТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ
ПРИРОДНИХ ФІТОЦЕНОЗІВ
АГРОЛАНДШАФТІВ УКРАЇНИ**

Національна академія аграрних наук України
Інститут агроекології та природокористування

ФІТОБІОТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ПРИРОДНИХ ФІТОЦЕНОЗІВ АГРОЛАНДШАФТІВ УКРАЇНИ

Умань
Видавець «Сочінський М. М.»
2018

УДК 574 [631.95:632.5:502.7:581.9:581.5]

Ф64

*Рекомендовано до друку
Вченою Радою Інституту агроекології і
природокористування НААН
02.11.2015 (Протокол №10)*

Рецензенти:

В. П. Пати́ка, академік НААН, професор, д.б.н.

В. В. Коні́щук, д.б.н., с.н.с.

О. В. Мудра́к, д. с.-г.н.

Авторський колектив:

**Ткач Є. Д., Шерстобоева О. В., Стародуб В. І., Довгич К. І.,
Гончаренко Г. Є., Совгіра С. В., Шавріна В. І., Кічігіна О. О.,
Рябушенко О. М., Крижанівський А. Б., Богословська М. Б.**

Ф64

**Фітобіотичне різноманіття природних фітоценозів
агроландшафтів України: монографія / Є. Д. Ткач,
О. В. Шерстобоева, В. І. Стародуб, та ін.; – Умань : Видавець
«Сочінський М. М.», 2018. – 232 с. Біб: 151.**

ISBN 978-966-304-258-9

У монографії наведено результати комплексних досліджень фітобіотичного різноманіття природних фітоценозів агроландшафтів. Викладено основні принципи, критерії та ознаки напівприродних фітоценозів агроландшафтів України. Представлено їх екосистемну класифікацію. Висвітлено основні етапи оцінки стану фітоценозів агроландшафтів. Представлено результати оцінки фіторізноманіття фітоценозів починаючи від польових дослідів і узагальнюючи таксономічною та типологічною структурою видів.

Для науковців, аспірантів, студентів-агроекологів, гербологів, фахівців служб збереження біорізноманіття, землевласників, усіх, хто досліджує стан біорізноманіття агроекосистем.

УДК 574 [631.95:632.5:502.7:581.9:581.5]

ISBN 978-966-304-258-9

© Інститут агроекології
і природокористування НААН, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. НАПІВПРИРОДНІ ФІТОЦЕНОЗИ АГРОЛАНД- ШАФТІВ УКРАЇНИ	8
1.1. Принципи, критерії та ознаки напівприродних фітоценозів агроландшафтів	12
1.2. Екосистемна класифікація напівприродних фітоценозів агроландшафтів	22
1.3. Етапи оцінки стану напівприродних фітоценозів агроландшафтів	24
РОЗДІЛ II. ОЦІНКА СТАНУ ФІТОБІОТИ НАПІВПРИРОД- НИХ ФІТОЦЕНОЗІВ АГРОЛАНДШАФТІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ЛІСОСТЕПУ	29
2.1. Екологічна оцінка фізико-географічних умов території дослідження	29
2.2. Класифікація напівприродних фітоценозів агроландшафтів Центрального Лісостепу	31
2.3. Таксономічна структура флори агроландшафтів напівприродних фітоценозів Центрального Лісостепу	33
2.4. Еколого-біоморфологічна структура фітобіоти напів- природних фітоценозів	35
2.5. Еколого-ценотичний аналіз стану фітобіоти напівприродних фітоценозів агроландшафтів Центрального Лісостепу	38
РОЗДІЛ III. ВПЛИВ СУЧАСНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА НА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ФІТОЦЕНОЗІВ МІЖЗОНАЛЬНОГО ЕКОТОНУ ЛІСОСТЕП – ПОЛІССЯ	40
3.1. Вплив агровиробництва на трапляння, рясність видів вищих судинних рослин в природних фітоценозах агроландшафту	41
3.2. Екологічна структура фітобіоти напівприродних фітоценозів агроландшафтів міжзонального екотону Лісостеп – Полісся	49

3.3. Порівняльна оцінка різноманітності фітобіоти природних фітоценозів агроландшафтів за коефіцієнтами гемеробії	53
РОЗДІЛ ІV. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ФІТОЦЕНОЗІВ СПОЛУЧНИХ ТЕРИТОРІЙ ЕКОМЕРЕЖІ ПОДІЛЛЯ	69
РОЗДІЛ V. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФІТОБІОТИ ДОСЛІДЖУВАНИХ НАПІВПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ КИЇВЩИНИ	76
РОЗДІЛ VI. ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ В АГРОЛАНДШАФТАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОЛІССЯ	85
6.1. Систематичний аналіз фітобіоти Центрального Полісся (Житомирська область)	85
6.2. Біоморфологічний аналіз вищих судинних рослин ...	86
6.3. Еколого-ценотичний аналіз стану фітобіоти фітоценозів Центрального Полісся	88
6.4. Видове багатство роду <i>Trifolium</i> L. у Західному та Центральному Поліссі	90
РОЗДІЛ VII. РІДКІСНІ І ЗНИКАЮЧІ ВИДИ ФЛОРИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ПІВДЕННОГО БУГУ	97
РОЗДІЛ VIII. ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДВЕНТИВНИХ ВИДІВ РОСЛИН В ПРИРОДНИХ ФІТОЦЕНОЗАХ ТА В АГРОЦЕНОЗАХ УКРАЇНИ.....	113
8.1. Експансія чужорідних видів	124
8.2. Заносні види в Європі	127
8.3. Заносні види рослин ландшафтів України та їх екологічна оцінка	137
8.4. Типологічний аналіз адвентивної фракції флори агроландшафтів України	146
8.5. Адвентивна фітобіота напівприродних фітоценозів Центрального Лісостепу	149
8.6. Видове різноманіття адвентивних видів рослин на території Одеської та Вінницької областей	159

8.7. Потенційна засміченість агроценозів насінням адвентивних видів	164
8.8. Онтогенетична структура популяцій модельних видів рослин	169
8.9. Екологічні особливості поширення карантинних рослин в агроландшафтах та селітебних територіях Центрального Лісостепу	173
8.10. Поширення <i>Ambrosia artemisiifolia</i> L. в фітоценозах селітебних територій Вінницької області	174
8.11. Онтогенетично-популяційна структура <i>Ambrosia artemisiifolia</i> L. в фітоценозах селітебних територій	178
8.12. Мікробіологічні аспекти інвазій в агрофітоценози заносних видів, на прикладі <i>Iva xanthiifolia</i> Nutt	183
ЗАКЛЮЧЕННЯ	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Надмірне використання природної біоти порушує екологічну стійкість, що призводить до збіднення та виснаження чисельності багатьох видів рослин і тварин, а в деяких випадках до повного їх знищення. Внаслідок цього порушується екологічна стабільність екосистем, що зумовлює деградацію природних ландшафтів до розвитку катастрофічних явищ. А також це призводить до посилення експлуатаційного навантаження, відбуваються поступове виснаження та деградація фітоценозів.

Багатовікова практика охорони природи доказово показує, що неможливо зберегти види організмів, якщо не забезпечити збереження підходящих для них місць проживання. Тільки на таких територіях можливе самовідтворення популяцій видів, які потребують нашого захисту.

Таким чином, завдання збереження в екосистемах зникаючих видів зливаються з завданнями збереження агроландшафтів в цілому.

В Україні сільське господарство залишається однією з основних рушійних сил, що з одного боку сприяє збереженню біорізноманіття, а з іншого призводить до його втрати в агроландшафтах.

Тому основна увага як політиків так і науковців в області збалансованого розвитку сільських територій зосереджена на трьох ключових цілях – агропромисловій економіці, стані навколишнього середовища та підвищенні якості життя сільського населення.

Концепція природо-цінних фітоценозів сільськогосподарських територій, яка була створена в Європі ще на початку 1990-х своєю класифікацією, принципами та критеріями – є одним з засобів реалізації однієї з основних цілей збалансованого розвитку сільськогосподарських територій.

Оскільки Україна є аграрною країною, в якій більше 70% території належить до земель сільськогосподарського призначення, дослідження стану біорізноманітності напівприродних фітоценозів сільськогосподарських територій для їх збереження та відновлення є необхідним. Адже близько 30% рідкісних та зникаючих видів рослин

та тварин, які включені в Червону книгу України, Європейський Червоний список, поширені саме на сільськогосподарських угіддях.

Зарубіжними вченими (Andersen, E., Baldock, D., Bennett, H., Beaufoy, G., Bignal, E., Brouwer, Godeschalk, F., Jones, G., McCracken, D.I., Nieuwenhuizen, W., vanEupen, M., Hennekens, S. & Zervas, G., 2003) розроблено концепцію сільськогосподарських територій високої природної цінності. В 2003-2009 році Європейським Екологічним Агентством виконано пілотне дослідження для ідентифікації поширення сільськогосподарських територій високої природної цінності в 35 країнах ЄС [1].

Однак ця робота потребує і сьогодні як розвитку так і поширення в інші країни Пан'європейського регіону. Підтримка влади Норвегії дала стартову можливість розпочати її для країн Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії.

Звіт ЄЕА про сільське господарство і екологічний стан навколишнього середовища в країнах, які знаходяться в процесі вступу до ЄС містить заключення про те, що на сьогодні є небагато даних, які вказують на тенденцію змін біорізноманітності, які виникають у відповідь на сільськогосподарські зміни.

В 2006 році рядом країн СНД було розпочато роботу в даному напрямку. Основна мета їх була направлена на ідентифікацію напівприродних фітоценозів сільськогосподарських територій за показниками поширення рідкісних та зникаючих птахів. В Україні В. Костюшин виконуючи програму «Wetlands International Black Sea» теж торкнувся даної проблематики.

Але і до сьогодні відсутня інформація відносно стану, класифікації та основних критеріїв, за якими можна було б проводити оцінку напівприродних фітоценозів агроландшафту, та визначити вплив агротехнологій на їх стан. Тому все це і зумовлює актуальність досліджень зазначеного напрямку та потребує детального їх вивчення.

Наукове видання

ФІТОБІОТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ПРИРОДНИХ ФІТОЦЕНОЗІВ АГРОЛАНДШАФТІВ УКРАЇНИ

Монографія

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 02.04.2018 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 13,49

Тираж 300 прим. Замовлення № 543

Видавець та виготівник «Сочінський М. М.»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77,

(067) 104-64-88, (093) 117-08-86,

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com